

Vlaams
Parlement

ingediend op **903** (2016-2017) – Nr. 2
16 juni 2017 (2016-2017)

Verslag van de hoorzitting

namens de Commissie voor Economie, Werk, Sociale Economie,
Innovatie en Wetenschapsbeleid
uitgebracht door Lieve Maes en Yasmine Kherbache

over het voorstel van resolutie

van Imade Annouri, Björn Rzoska en Wouter Vanbesien

betreffende de opmaak van
een inclusieve en duurzame robot- en digitale agenda
voor Vlaanderen

Samenstelling van de Commissie voor Economie, Werk, Sociale Economie, Innovatie en Wetenschapsbeleid:

Voorzitter: Jos Lantmeeters.

Vaste leden:

Matthias Diependaele, Andries Gryffroy, Jos Lantmeeters, Grete Remen, Axel Ronse, Sabine Vermeulen;
Robrecht Bothuyne, An Christiaens, Sonja Claes, Peter Van Rompuy;
Emmily Talpe, Daniëlle Vanwesenbeeck;
Yasmine Kherbache, Bart Van Malderen;
Imade Annouri.

Plaatsvervangers:

Paul Cordy, Annick De Ridder, Lieve Maes, Lorin Parys, Miranda Van Eetvelde, Peter Wouters;
Jenne De Potter, Martine Fournier, Kathleen Helsen, Koen Van den Heuvel;
Willem-Frederik Schiltz, Martine Taelman;
Rob Beenders, Güler Turan;
Wouter Vanbesien.

Documenten in het dossier:

903 (2016-2017) – Nr. 1: Voorstel van resolutie

INHOUD

1. Inleidende uiteenzetting	4
2. Bespreking	8
2.1. Vragen en opmerkingen van de leden	8
2.2. Antwoorden.....	10
Gebruikte afkortingen	12
Bijlage: zie dossierpagina op www.vlaamsparlement.be	

De Commissie voor Economie, Werk, Sociale Economie, Innovatie en Wetenschapsbeleid hield op 18 mei 2017 een hoorzitting over de startnota van de transitieprioriteit Industrie 4.0. Die hoorzitting kaderde in de behandeling van het voorstel van resolutie van Imade Annouri, Björn Rzoska en Wouter Vanbesien betreffende de opmaak van een inclusieve en duurzame robot- en digitale agenda voor Vlaanderen.

De getoonde presentatie is terug te vinden op de [dossierpagina](http://dossierpagina.vlaamsparlement.be) van dit document op www.vlaamsparlement.be.

1. Inleidende uiteenzetting

Leo Van de Loock, transitie-manager Industrie 4.0 van het Agentschap Innoveren en Ondernemen, verwijst naar de nota Visie 2050 van de Vlaamse Regering (Parl.St. VI.Parl. 2015-16, nr. 720/1). Daarin werden zeven transities vooropgesteld die moeten leiden naar een welvarend Vlaanderen met een bloeiende economie. Een van die zeven transities is 'de sprong maken naar Industrie 4.0'. De visienota omschrijft dat als een verzamelnaam voor nieuwe technologieën en concepten in de industrie, die vooral voortvloeien uit een doorgedreven digitalisering. De eerste opdracht in de visienota is het schrijven van een startnota. Die startnota is eind februari 2017 goedgekeurd door de Vlaamse Regering. Leo Van de Loock is kort voor de zomer van 2016 aangeduid als transitie-manager.

Industrie 4.0 en de onderliggende mechanismen

Een grafiek van Roland Berger, een Duitse consultant, omschrijft het begrip Industrie 4.0 en de onderliggende mechanismen. In het midden staat het bedrijf. De productieprocessen in de bedrijven worden beïnvloed door data, de digitalisering en de smart machines. Dat is de driver-kant van de technologie. Rechts op de tekening ziet men wat er gebeurt in de markt. De afnemers vragen steeds meer gepersonaliseerde producten (customization). Via het internet staan ze in nauwer contact met de productieketting. Het gaat dus niet alleen over smart industry maar ook over smart products. Dat heeft ook invloed op de energie en de circulaire economie, de mobiliteit en de logistiek. Links op de tekening ziet men de interactie met de organisatie van de arbeid in de bedrijven. De interactie met de werknemers staat bovenaan. De transitie heeft dus ook een belangrijke maatschappelijke impact. Het hele ecosysteem van de productie wordt beïnvloed door Industrie 4.0. Men kan dit proces ook op andere manieren omschrijven, er bestaan heel wat definities. Het begrip factories of the future 4.0 is goed bekend in Vlaanderen. Daarin wordt de koppeling met de circulaire economie en met de menselijke factor nog sterker benadrukt.

Alle bedrijven worden daarmee geconfronteerd, en dus niet alleen de IT-industrie of de machinebouw. Elke industrie en elke manier van werken zal op een bepaald moment worden beïnvloed door de digitalisering. Het gaat om een duaal pad of een duale strategie. De bestaande industrie moet de transitie doormaken en een nieuwe industrie zal voet aan de grond krijgen, onder meer een hele toeleveringsketting die digitale oplossingen aanlevert voor de bedrijven. Ook de connectiviteit en de waardeketens, zijn dus belangrijk in de transitie naar Industrie 4.0.

Ontwikkelingen in het buitenland

Het gedachtegoed van Industrie 4.0 leeft al een tiental jaar. De slide geeft een opsomming van een aantal initiatieven in de buurlanden. In Duitsland gebeurt er een massieve inspanning met onder meer het Platform Industrie 4.0. De voorbije jaren was Duitsland trouwens een van de weinige Europese landen die erin

geslaagd zijn om het aandeel van de industrie in het bnp te laten groeien. De thema's die in Duitsland leven, zijn ook voor Vlaanderen belangrijk. In Duitsland weegt het thema standaarden en normen wel zwaarder door.

In Nederland is er het project Smart Industry. Daar wordt sterk ingezet op fieldlabs. Dat zijn plaatsen waar men de kleinere bedrijven in contact brengt met de nieuwe technologie, over alle sectoren heen. In Frankrijk spreekt men van de Industrie du Futur. Catapult is een vergelijkbaar project in het Verenigd Koninkrijk. Ook in Scandinavië en in Zuid-Europa maakt men er werk van. Het doel is telkens het realiseren van een industrie die in de komende decennia levensvatbaar kan zijn en die misschien kan leiden tot een soort van reshoring of re-industrialisatie. Ondertussen is de hele wereld hiermee bezig.

Re-industrialising Europe en de Digitizing European Industry zijn belangrijke initiatieven van de Europese Unie.

Ontwikkelingen in Vlaanderen en België

Digital Belgium is een federaal project. In Wallonië is er Digital Wallonia, in het kader van het Waalse Marshallplan. Hier bekijkt men het digitale verhaal ruimer, inclusief de digitale overheid en de infrastructuur.

Het Vlaamse Industrie 4.0 is meer gelimiteerd tot de industrie. In Vlaanderen is er geen omvattende digitale strategie, al zijn er wel een aantal onderdelen. Bij Industrie 4.0 zijn er sterke onderzoekscentra betrokken, zoals imec en Flanders Make. Flanders Make wordt momenteel geëvalueerd in het kader van een doorstart als strategisch onderzoekscentrum. Het Agentschap Innoveren en Ondernemen ondersteunt initiatieven, zoals 3IF, die de bedrijven kunnen helpen bij hun transitie. De spreker toont nog een slide met de bedrijven die goed bezig zijn met deze transitie en die daarom de voorbije drie jaar de award Factory of the Future hebben gekregen.

PricewaterhouseCoopers heeft recent een studie gepubliceerd die gebaseerd is op een bevraging van een dertigtal Vlaamse bedrijven¹. Daaruit blijkt dat 85 percent van die dertig bedrijven bezig is met Industrie 4.0. Ongeveer evenveel bedrijven zeggen dat ze het moeilijk hebben om het juiste personeel te vinden om dit te implementeren op de werkvloer. De Vlaamse bedrijven blijken ook substantieel minder te investeren in deze transitie dan de bedrijven in het buitenland.

De spreker toont ook een grafiek die Roland Berger heeft opgemaakt in 2014. Daarop worden de landen gepositioneerd op basis van twee elementen, het aandeel van de industrie in het bnp en de 'industry 4.0 readiness'. Dat laatste element wordt beoordeeld op basis van de klassieke indicatoren van de innovatiecapaciteit, zoals de infrastructuur en de scholingsgraad. België zit in de categorie van de 'potentialists'. Het scoort goed qua potentieel, maar het aandeel in het bnp is minder hoog dan in andere landen. Nu komt het erop aan om die potentialiteit te gebruiken om op te schuiven naar de zogenaamde 'frontrunners'. Dat zal geen eenvoudige opdracht zijn.

Invulling van de transitie

Er is een hele oefening aan de gang rond scenario-opbouw en routes voor de transitie tegen 2050. De praktische kant van de transitiebeweging is sterk uitgebouwd en daarvoor zijn er vijf actielijnen gedefinieerd.

¹ Industry 4.0: hype or reality? The current state of play in Flemish manufacturing, PwC, 2017.

Een tekening illustreert de drie grote facetten van de transitie, namelijk mensen, technologie en businessmodel. Alle studies wijzen uit dat het een belangrijke inspanning zal vergen om de arbeidskrachten, inclusief de ondernemers, up te graden, en dit op het vlak van competenties en attitudes. Momenteel investeert de Vlaamse overheid 40 tot 50 miljoen euro per jaar in onderzoek dat sterk gerelateerd is aan Industrie 4.0. Het gaat dan onder meer om imec en Flanders Make en projecten bij bedrijven. De transitiebeweging kan een knooppunt zijn om informatie samen te brengen en om mensen met elkaar in contact te brengen. Die actoren moeten de visie versterken en een duurzaam industrieel netwerk laten groeien. Visie 2050 omschrijft de stakeholders als de maatschappelijke vijfhoek, maar de ondernemingen staan uiteraard centraal in de transitiebeweging Industrie 4.0.

Op termijn zou men het succes van Industrie 4.0 moeten beoordelen op basis van de capaciteit van de bedrijven om die beweging te volgen. Daarom is het belangrijk dat de bedrijven in staat zijn om continu te veranderen. Alleen bedrijven die soepel en wendbaar zijn kunnen overleven. Daarnaast is belangrijk dat de digitale toeleveringsindustrie in Vlaanderen sterker wordt.

Actielijn 1: onderhouden van een platform

Leo Van de Loock gaat dieper in op de vijf actielijnen. De eerste actielijn is het onderhouden van een platform. Dat bestaat onder meer uit het samenbrengen van de bestaande informatie, het organiseren van overleg, het realiseren van een aanspreekpunt voor stakeholders, het opnemen van een coördinerende rol naar het Vlaamse beleidsniveau en het ondersteunen van de positie van Vlaanderen in het buitenland. Het platform kan ook een rol spelen in het realiseren van investeringen. De platformen in de omliggende landen vervullen een gelijkaardige rol.

Actielijn 2: versterken van de kennisbasis

De tweede actielijn is het versterken en onderhouden van de bestaande kennisbasis. Dat wordt geïllustreerd door een schema van Flanders Make, het competentiecentrum voor de maakindustrie dat zich volledig aan het omvormen is naar een Industrie 4.0-kenniscentrum. Deze actielijn houdt in dat men zal zorgen voor de opmaak van een inventaris, voor het onderhouden van de noodzakelijke competenties, voor het organiseren van onderzoek en voor het gebruiksklaar maken van de onderzoeksresultaten. Het is ook belangrijk dat het accent op Industrie 4.0 voldoende aan bod komt binnen het instrumentarium van het Agentschap Innoveren en Ondernemen. Het gaat dus vooral om een consoliderende, ondersteunende oefening. Op dit vlak doet Vlaanderen het zeker niet slecht.

Actielijn 3: toepassing versnellen

Het versnellen en versterken van de toepassing van de concepten in Vlaamse bedrijven is een heel belangrijke actielijn. Het realiseren van proeftuinen en demonstratieomgevingen zal een van de eerste opdrachten zijn. Daar zijn voorbeelden van in Nederland en Duitsland. Het is een manier om minder vergevorderde bedrijven op weg te helpen. Dat is momenteel een lacune in het Vlaamse instrumentarium. Er zullen middelen van het agentschap en EFRO-middelen worden ingezet. Het is ook belangrijk om het horizontaal instrumentarium van het agentschap te blijven inzetten voor Industrie 4.0. Op lange termijn zullen de tekorten in het aanbod aan de bedrijven worden opgespoord en zal steun bij de transitiebeweging worden geboden.

Actielijn 4: bijdragen tot goede omgevingsvoorwaarden

Omgevingsvoorwaarden zijn voorwaarden die niet echt de interne ontwikkeling in de bedrijven zelf betreffen. Een van thema's in deze actielijn is de beschikbaarheid van werknemers, met de juiste kennis maar zeker ook de juiste skills en attitudes. De nieuwe werkomgeving vergt meer initiatief en is dus veeleer een ondernemingsomgeving dan een werknemersomgeving.

De bedrijven moeten ook beschikken over goede basisinfrastructuur inzake informatica. Daarnaast is er ook nood aan een aangepast regelgevend kader op de diverse bevoegdheidsniveaus. Belangrijke issues zijn privacy, intellectuele eigendom, standaarden en normen, financiële middelen en een digitale overheid. Er moet voldoende contact worden gehouden met het Europese en het federale niveau, om de juiste informatie in te winnen.

De transitie wil zeker ook een sterke connectie realiseren met een ander transitiedomein, namelijk 'Levenslang leren en de dynamische levensloopbaan'. Het is de bedoeling dat mensen in een latere fase van hun loopbaan nog altijd kunnen functioneren in de steeds verder digitaliserende context.

Actielijn 5: ondersteunen van de internationale samenwerking

De vierde en laatste actielijn is het ondersteunen van de internationale samenwerking. Industrie 4.0 is per definitie een internationaal gebeuren. Vlaanderen moet zichtbaar zijn op Europese schaal. Het moet ook in voldoende mate kunnen gebruikmaken van de Europese middelen. Het is belangrijk om contacten te onderhouden met collega's in het buitenland. De transitiebeweging moet immers ook op Europees niveau vorm krijgen. Zo niet zal Europa de wereldwijde concurrentie niet aankunnen.

Structuur en governance

Elke transitiebeweging moet een eigen governance opzetten. Deze transitie wordt getrokken door de ministers Philippe Muyters, Geert Bourgeois en Joke Schauvliege. Een ambtelijke stuurgroep zet de grote lijnen uit en stuurt de transitie manager aan.

Daarnaast werd er een kerngroep van een tiental mensen opgericht die de werking van heel de beweging moet ondersteunen. De leden zijn afkomstig uit de verschillende betrokken organisaties, onderzoeksinstellingen, de maakindustrie en voeding. Ook Voka en UNIZO hebben een vertegenwoordiger in die groep, niet als vertegenwoordiger van hun organisatie, maar omwille van hun competentie op dit terrein. De spreker verwacht dat die organisaties zullen meewerken aan de realisatie van de principes van Industrie 4.0. De voorzitter van de kerngroep is Gilbert Declerck, de vroegere ceo van imec. Jiska Verhulst en Willem De Klerck, de transitie managers van respectievelijk Circulaire economie en Levenslang leren, maken deel uit van de kerngroep, omwille van de band met de andere transities.

Er zullen ook enkele projectgroepen worden opgericht rond specifieke thema's en gekoppeld aan de specifieke actielijnen.

De eerste vergadering van de kerngroep vond plaats op 26 april 2017.

Studies

Leo Van de Loock verwijst tot slot nog naar een aantal interessante studies en rapporten. Het rapport van de Hoge Raad voor de Werkgelegenheid onder de titel

'Digitale economie en arbeidsmarkt', dat dateert van 2016 is zeker bekend. Onlangs werd de reeds vermelde studie van PwC over de visie van de bedrijven op Industrie 4.0 gepubliceerd. Begin mei 2017 kwam de startnota 'De transitie naar een digitale samenleving. Een verkenning van kansen en uitdagingen' van de SERV uit. Die geeft een goede inleiding over de impact van Industrie 4.0 op arbeid en economie.

Het team van de transitieprioriteit Levenslang leren heeft een VIONA-studie opgestart naar de impact van de digitalisering en de nieuwe economie op de arbeidsomstandigheden en de wijzigingen in jobs, vacatures en vaardigheden.

2. Bespreking

2.1. Vragen en opmerkingen van de leden

Imade Annouri stelt vast dat de startnota vooral focust op het industriële luik en minder op het sociale en het ecologische. Het is vooral een theoretisch werkstuk en nog minder concreet. De concrete gevolgen van de digitalisering in de samenleving zijn momenteel echter al voelbaar. Daarbij denkt hij onder meer aan de ontwikkelingen bij ING en AXA.

Het sociale aspect komt wel zijdelings aan bod in de vierde actielijn (bijdragen tot goede omgevingsvoorwaarden). De beschikbaarheid van medewerkers met de juiste kennis, skills en attitudes wordt omschreven als een van de omgevingsvoorwaarden. In Duitsland is de impact op de tewerkstelling een van de vijf prioriteiten in het Platform Industrie 4.0. Is de impact op de tewerkstelling ook een prioriteit in de voorliggende startnota? De effecten van de digitalisering op tewerkstelling en kwaliteit van werk vormen een centraal thema in de toekomstvisie 2050 van de Vlaamse Regering. Het lid citeert uit de visienota: "De overgang naar een Industrie 4.0 zal ook zeer belangrijke gevolgen hebben voor de beschikbaarheid en de aard van jobs. Deze disrupties moeten worden ondervangen, onder meer door in te spelen op de nieuwe competenties die nodig zullen zijn bij werknemers. Industrie 4.0 vergt ook een innovatieve arbeidsorganisatie en de overgang naar een vernieuwd en flexibel arbeidsmarktmodel, wat mee gerealiseerd zal worden dankzij de transitie 'Levenslang leren en de dynamische levensloopbaan'. Daarnaast hebben we aandacht voor de jobs die verdwijnen en voor het vraagstuk of er voldoende nieuwe jobs gecreëerd zullen worden voor lager geschoolden en mensen die niet helemaal mee kunnen met alle ontwikkelingen." (*Parl.St.* VI.Parl. 2015-16, nr. 720/1). Ziet de transitie-manager hierin voor zichzelf een rol? Moet hij geen concrete robotagenda formuleren voor Vlaanderen, zoals gebeurd is in Duitsland en Nederland? Daarbij verwijst Imade Annouri naar de mogelijke aandachtspunten die worden opgesomd in het voorstel van resolutie van zijn fractie: het uittekenen van een strategie om te komen tot een adaptieve automatisering met het bepalen van criteria voor een goede samenwerking, een complementariteit tussen mensen en machines, het behoud van zinvol werk, de inzet van technologie om de kwaliteit van arbeid te verhogen, de inbreng van werknemers in verdere automatisering en de beslissing welke taken of onderdelen van taken beter door machines kunnen gebeuren, het bepalen van begeleidende maatregelen om menselijk werk of vormen van ambachtelijke productie te beschermen, zelfs het bevorderen in het onderwijs niet enkel van technische vaardigheden, maar ook van creatieve en sociale vaardigheden, complementair aan de machine-intelligentie. Al deze vragen blijven voor het lid onbeantwoord.

Ook het ecologische aspect komt in de startnota weinig aan bod. De nota gaat wel in op de complementariteit van de transitie naar Industrie 4.0 met die naar een circulaire economie. Maar waarom geen werk maken van een duurzame digitale agenda? Vlaanderen zou bijvoorbeeld een voortrekkersrol kunnen spelen

in het vergroenen van ICT en elektronica, zowel op het vlak van energie-efficiëntie als op het vlak van materialenverbruik. Het voorstel van resolutie van Groen heeft het over de maximale inzet van ICT in de plannen van Vlaanderen voor een duurzame toekomst, in haar klimaatbeleid en de realisatie van een koolstofarme samenleving en economie in Vlaanderen in 2050, waarbij uitdrukkelijk steeds tegelijkertijd gekozen wordt voor slimme en schone technologieën.

Imade Annouri besluit dat de nota een degelijk werkstuk is, maar het betreft een zeer breed onderwerp. Het sociale en ecologische aspect is voor Groen belangrijk naast de effecten voor de industrie. Welke rol ziet de transitie-manager voor zichzelf wat betreft het ecologische en het sociale aspect?

Robrecht Bothuyne bevestigt dat Industrie 4.0 heel ruim kan worden gedefinieerd. Naast het inhoudelijke, vraagt het lid zich af of de transitie-manager voldoende hefboomen heeft om de noodzakelijke transitie te ondersteunen en hoe hij die hefboomen kan aansturen. Er zijn veel actoren bij betrokken, maar hoe reëel zal de impact van de transitie-manager zijn? Hoe verloopt de afstemming met andere actoren zoals Sirris, Flanders Make of imec?

Yasmine Kherbache stelt vast dat de transitienota vooral focust op de aanpasbaarheid van de ondernemingen. Zij denkt dat men ook het ecologische en het sociale aspect moet inbedden in de strategie en tot een integrale aanpak moet komen. De impact op werknemers moet goed worden opgevolgd, zowel voor de werknemers die worden getroffen door de digitalisering als voor werknemers die nog aan het begin van hun loopbaan staan en over de nodige competenties moeten beschikken. De nota omschrijft dat als een aandachtspunt, maar verduidelijkt niet met welke strategie de negatieve effecten kunnen worden opgevangen. Die negatieve sociale effecten kunnen volgens het lid worden vermeden door werknemers op tijd te laten participeren aan een transitietraject. Ze kunnen niet worden vermeden door af te wachten en pas te remediëren als werknemers door de digitalisering worden ontslagen en in de (langdurige) werkloosheid terechtkomen om daarna hun competenties te versterken. De media-aandacht voor de negatieve effecten verhoogt de scepsis, maar die effecten kunnen volgens het lid door een proactieve benadering worden vermeden.

De governance impliceert samenwerking met de stakeholders. Zijn de vertegenwoordigers van ondernemers en werknemers daarbij betrokken? De interactie van deze beide groepen kan namelijk inspirerend werken en kan het draagvlak voor de digitalisering verhogen. De SERV heeft hierover een nota opgemaakt. Worden de SERV-partners ook betrokken in de verdere werkzaamheden?

De transitieprioriteiten Levenslang leren en Circulaire economie zijn essentieel in de discussie rond digitalisering en Industrie 4.0. Dit mogen geen naast elkaar lopende trajecten zijn. Hoe kan men een integrale aanpak garanderen?

Axel Ronse denkt dat dit een goed actieplan is om de thematiek aan te pakken. Het lid meent dat, van de vier voorgestelde actielijnen, de Vlaamse overheid alleen het verschil kan maken bij de vierde actielijn, het bijdragen tot goede omgevingsvoorwaarden. De andere actielijnen kan ze alleen faciliteren. De Vlaamse overheid maakt trouwens nu al werk van een platform, een clusterbeleid en van internationale samenwerking. Vlaanderen moet vooral onderzoeken hoe het, samen met het federale en het Europese niveau, kan bijdragen tot een gunstig ecosysteem voor de ondernemingen in het kader van Industrie 4.0. In verband met de omscholing moet men bijvoorbeeld streven naar een voldoende flexibel arbeidsrechtstelsel. Mogelijk zullen op korte tijd een aantal profielen minder interessant zijn voor de arbeidsmarkt. Ook de standaarden en de normen

zijn een belangrijk element van de omgevingsvoorwaarden. Kan de spreker nog wat inzoomen op de belangrijkste werven van de vierde actielijn?

2.2. Antwoorden

Leo Van de Loock antwoordt dat Visie 2050 werkt met een model van zeven afzonderlijke transitieën. Hijzelf focust momenteel inderdaad op de industriële transitie. Het thema werk zit dan weer binnen de transitie Levenslang leren. Het is niet de bedoeling om binnen Industrie 4.0 parallelle trajecten te ontwikkelen. De afzonderlijke transitieën zullen wel met elkaar moeten samenwerken. Dat kan via het transitieplatform. Ook de leidend ambtenaar kan op dat vlak een stimulerende rol spelen. De spreker gaat zelf al in overleg met Willem De Klerck, de transitie-manager voor Levenslang leren, die momenteel vooral bezig is met de studieagenda. Er is ook een transitieagenda rond Circulaire economie en Energie en ook daarmee wordt samengewerkt.

Leo Van de Loock denkt dat er heel wat hefboomen zijn. Ook met actoren zoals Sirris en imec is er een goed contact. De meeste betrokken organisaties zijn betrokken in de kerngroep van Industrie 4.0. Ze ontvangen ook subsidies van de Vlaamse overheid via het Agentschap Innoveren en Ondernemen. De Vlaamse overheid heeft convenanten afgesloten met imec. Ook met Flanders Make zal er wellicht een convenant worden afgesloten. Men hoeft zeker niet te vrezen dat een van die organisaties niet zou willen meewerken aan Industrie 4.0.

De competenties van de werknemers zijn in deze context zeker een issue. Het is niet mogelijk om de maatschappelijke beeldvorming echt te sturen, maar men kan wel enkele accenten leggen. Onlangs werd er op radio en televisie aandacht besteed aan de introductie van cobots bij Audi. De werknemers van het bedrijf zien ze niet als een bedreiging, maar als een manier om de werkgelegenheid veilig te stellen. Aan dergelijke goede voorbeelden kan meer publiciteit en zichtbaarheid worden gegeven.

De kerngroep ondersteunt de werking van de transitiebeweging. Ze geeft dus geen sturing. De transitiearena moet echter veel breder zijn. In een volgende stap moet men ervoor zorgen dat die actoren ook in andere fora samenkomen en dat ze daar hun invloed kunnen laten gelden.

De SERV doet zijn eigen werk. Er zijn wel twee vertegenwoordigers van UNIZO en Voka in de kerngroep van Industrie 4.0 opgenomen. Zij kunnen ook initiatieven nemen naar de bedrijven en helpen vermijden dat er parallelle initiatieven worden genomen. De kerngroep is echter niet gesloten. Als men op een bepaald moment een uitbreiding noodzakelijk acht, dan is dat zeker mogelijk.

De Vlaamse overheid kan nog heel wat meerwaarde realiseren voor de vier actielijnen. Die lopen niet vanzelf. Op dit ogenblik beschikt het agentschap over instrumenten voor de tweede en derde actielijn (versterken van de kennisbasis en toepassing versnellen). Diezelfde instrumenten kunnen ook worden ingezet voor de circulaire economie. Het is belangrijk dat deze instrumenten aangepast blijven aan de noden en daarom zijn ze momenteel in herziening. Het agentschap probeert ook de relevante items op de Europese agenda te krijgen, maar dat vergt tijd.

Dat de omgevingsvoorwaarden (vierde actielijn) essentieel zijn, heeft de spreker benadrukt in de presentatie. Daarbij zal eerst worden ingegaan op de beschikbaarheid van medewerkers, in samenwerking met Levenslang leren. Vervolgens zullen, in de mate van het mogelijke, de andere thema's worden aangepakt.

Dat het parlement dit verder wil opvolgen, kan Leo Van de Loock enkel ondersteunen.

Yasmine Kherbache heeft begrepen dat de kerngroep geen vaste structuur is zoals een stuurgroep. Voka, een van de SERV-partners, is vertegenwoordigd in de kerngroep. Het lid vindt het belangrijk om ook arbeidsmarktspecialisten en werknemersvertegenwoordigers vanaf het begin bij de denk- en transitieoefening te betrekken. Het succes van een dergelijke transitie wordt immers ook bepaald door de concrete toepassing ervan op de werkvloer.

Het lid meent dat de digitale kloof maar niet gedicht geraakt. Legt de transitie ook een link met deze ruimere maatschappelijke uitdaging?

Goede omgevingsvoorwaarden en goede basisinfrastructuur worden terecht benadrukt. De cybersecurity is een belangrijke bekommernis bij veel kmo's en grotere ondernemingen. Op dat vlak wordt er verwezen naar de federale bevoegdheden op het vlak van veiligheid. De ondernemingen kunnen daarover ook ad-hocadviezen aanvragen. *Yasmine Kherbache* vindt het belangrijk om het thema veiligheid mee te nemen in de strategie.

Imade Annouri begrijpt uit de antwoorden dat er een kruisbestuiving is met de transitie managers rond Levenslang leren en Circulaire economie. Wat zijn daar de mogelijke knelpunten? Wat zijn de essentiële voorwaarden om dat te laten slagen?

Leo Van de Loock antwoordt dat hij binnen de transitie Industrie 4.0 niet de hele digitale kloof kan dichten, hoewel het een terechte bekommernis is.

Het is inderdaad belangrijk de bedrijven te sensibiliseren rond cybersecurity. De transitiebeweging moet de noodzakelijke aanpassingen in de wetgeving signaleren aan het Vlaamse, het federale en het Europese niveau, zeker wanneer ze vanuit de bedrijven zelf komen. Via de instrumenten van het agentschap kan ook aan sensibilisering worden gedaan. De bedrijven kunnen daarvoor bijvoorbeeld een beroep doen op de kmo-portefeuille. De transitie kan echter niet de hele noodzakelijke beweging sturen.

Als men zeven acties tegelijk opzet, in zeven aparte instanties, dan is het altijd een uitdaging om ook een vorm van kruisbestuiving te realiseren. De samenwerking groeit van onderuit. De persoonlijke verstandhouding is in elk geval heel goed en dat is belangrijk, want de structuur is vrij los. De Vlaamse Regering heeft geen strak kader opgelegd. Om de drie tot vier maanden is er overleg binnen het transitieplatform. De verschillende transities zullen zelf vorm moeten geven aan het kader.

Jos LANTMEETERS,
voorzitter

Lieve MAES
Yasmine KHERBACHE,
verslaggevers

Gebruikte afkortingen

bnp	bruto nationaal product
EFRO	Europees Fonds voor Regionale Ontwikkeling
ICT	informatie- en communicatietechnologie
imec	Interuniversitair Micro-elektronicacentrum
IT	informatietechnologie
kmo	kleine of middelgrote onderneming
PwC	PricewaterhouseCoopers
SERV	Sociaal-Economische Raad van Vlaanderen
UNIZO	Unie van Zelfstandige Ondernemers
VIONA	Vlaams Interuniversitair Onderzoeksnetwerk Arbeidsmarktrapportering
Voka	Vlaams netwerk van ondernemingen